

به نام خدا

هدف های کلی تربیت در قرآن با محوریت سوره های لقمان و حجرات

مؤلف :

بتول نبیان

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۵)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

Chaponashr.ir

chaponashr.ir

Iran-Journals.com

انتشارات ارسطو

سرشناسه: نییان، بتول، ۱۳۵۳
عنوان و نام پدیدآورنده هدف های کلی تربیت در قرآن با محوریت سوره های لقمان و حجرات
/ مولف: بتول نییان
مشخصات نشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۵.
مشخصات ظاهری: ۹۸ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۵۴۴-۹
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: هدف های کلی تربیت در قرآن با محوریت سوره های لقمان و حجرات
رده بندی کنگره: TP ۹۸۳
رده بندی دیویی: ۶۶۸/۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۹۶۳۲۵۸۷۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

نام کتاب: هدف های کلی تربیت در قرآن با محوریت سوره های لقمان و حجرات

مولف: بتول نییان

ناشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)

صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: الهام غفاری

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۵

چاپ: زبرجد

قیمت: ۱۷۰۰۰۰ تومان

فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان:

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۱۲۹-۵۴۴-۹

تلفن مرکز پخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

chaponashr.ir

www.jamane.com

فهرست

فصل اول	۹
کلیات تحقیق	۹
مقدمه	۹
فصل دوم	۱۱
مفهوم شناسی	۱۱
تعریف هدف	۱۱
مقصود از هدف در تعلیم و تربیت	۱۲
انواع اهداف تعلیم و تربیت	۱۲
هدف نهایی و غیر نهایی	۱۳
هدف نهایی تعلیم و تربیت اسلامی	۱۳
اهداف غیرنهایی	۱۴
هدف عام تعلیم و تربیت اسلام	۱۴
انواع اهداف عام؛ فردی و اجتماعی	۱۵
اهداف طولی و عرضی	۱۵
اهداف عرضی و انواع آن	۱۵
فصل سوم	۱۷
مبانی تعلیم و تربیت اسلامی	۱۷
تعریف تربیت	۱۷
معنای لغوی واژه تربیت	۱۷
معنای اصطلاحی تربیت	۱۷

تعریف تعلیم	۱۸
معنی لغوی تعلیم	۱۸
معنی اصطلاحی تعلیم	۱۸
تفاوت مفهوم تربیت با تعلیم	۱۹
فرق تزکیه و تربیت در قرآن	۱۹
اهداف تعلیم و تربیت در قرآن	۲۰
۱-ایمان و پرستش خدا	۲۰
۲-تقوا و پرهیزگاری	۲۱
۳-صبر	۲۱
۴-رابطه برادری بین مسلمانان	۲۲
۵- تکامل انسان	۲۲
۶- ایمان به خدا	۲۳
۷-عدالت خواهی	۲۳
فصل چهارم	۲۷
ابزار و اصول تعلیم با توجه به دو سوره لقمان و حجرات	۲۷
تعریف اصول	۲۷
ویژگی های عمومی تعلیم و تربیت اسلامی	۲۷
فهرست اصول طبقه ی اول	۲۸
شرح و بسط اصول	۲۹
۱.اصل هم گرایی	۲۹
۲.اصل انطباق با اسلام	۲۹
۳.اصل جامع نگری	۳۰
فصل پنجم	۳۳

۳۳.....	ابزار و اصول تربیت با توجه به دو سوره لقمان و حجرات
۳۳.....	مفهوم «اصل» در قلمرو تربیت
۳۳.....	اصول تربیت
۳۳.....	۱. اصل خدامحوری
۳۴.....	۲. اصل تعبّدمداری
۳۵.....	۳. متربی محوری
۳۵.....	۴. زندگی محوری
۳۶.....	۵. فردمحوری
۳۷.....	فردیت و مسئولیت:
۳۷.....	۶. عمل گرایی
۳۷.....	عمل و معرفت
۳۸.....	عمل و نیت
۳۸.....	عمل و آزمایش
۳۸.....	۷. اخلاق مداری
۳۹.....	۸. سعی محوری
۴۰.....	جهد و کوشش
۴۰.....	صبر و استقامت
۴۰.....	کسب و اکتساب
۴۱.....	۹. اعتدال گرایی
۴۱.....	۱۰. محبت محوری
۴۲.....	۱۱. نظارت مداری

۴۲.....	۱۲. خوف و رجا
۴۳.....	۱۳. مرگ‌اندیشی (فناپذیری دنیوی).....
۴۴.....	۱۴. آرمان‌گرایی
۴۴.....	۱۵. آخرت‌اندیشی
۴۴.....	شیوه‌ها و روشهای تعلیم و تربیت در قرآن.....
۴۵.....	انواع روشها در تعلیم و تربیت اسلامی
۴۶.....	مناسب‌ترین روش در تربیت اسلامی
۴۶.....	۱- روش تلفیق علم و عمل
۴۸.....	۲- امر به معروف و نهی از منکر
۴۸.....	۱- آیاتی که بیانگر نظاره‌گری غیر تخصصی است
۵۰.....	۲- آیاتی که بیانگر نظاره‌گری تخصصی است
۵۱.....	نظارت ملی در اسلام واجب است
۵۱.....	اسلام و ارزش مبارزه با فساد
۵۳.....	امر به معروف ضامن اجرای کلیه ی قوانین است
۵۴.....	آیا مبارزه با فساد با آزادی بشر منافات دارد؟.....
۵۵.....	وجوب امر به معروف و نهی از منکر
۵۵.....	شرایط وجوب امر به معروف و نهی از منکر
۵۶.....	راه‌های اجرای امر به معروف و نهی از منکر.....
۵۷.....	مراتب امر به معروف
۵۷.....	حضرت امام حسین علیه السلام و اجرای امر به معروف و نهی از منکر
۵۸.....	۳- روش تذکر و نصیحت در تعلیم و تربیت اسلامی
۵۸.....	تذکر و نصیحت
۵۹.....	قرآن و روش موعظه و پند و اندرز

چهار صفت مهم	۶۲
مراحل انسان سازی قرآن	۶۲
مرحله اول موعظه	۶۲
مرحله دوم معالجه و مداوا	۶۳
مرحله سوم هدایت	۶۳
مرحله چهارم بهره مند کردن از زحمت	۶۳
حکمت و موعظه و جدل	۶۴
شرایط لازم برای موعظه و پند و اندرز	۶۴
خود را موعظه کردن مهمتر است	۶۵
عوامل موثر در موعظه و نصیحت کردن	۶۶
عواملی که مانع از پذیرش موعظه و نصیحت می شود	۶۷
شرایط موعظه و نصیحت	۶۸
نکاتی در پند و اندرز به افراد	۷۱
تشویق و تنبیه	۷۲
اهمیت و نقش تشویق و تنبیه در تعلیم و تربیت	۷۲
پاداش و تنبیه در قرآن	۷۲
ثواب و عقاب یعنی چه؟	۷۴
فایده تشویق	۷۵
چند نکته مهم در تشویق	۷۵
تنبیه از نظر اسلام	۷۷
انواع تنبیه در نظام تربیتی اسلام	۷۸

نکات مهم در ترتیب کودکان و نوجوانان که به سن تکلیف نرسیده اند	۷۸
روش توبه در تعلیم و تربیت اسلامی	۸۰
آیا توبه به روی همه باز است؟	۸۱
شرایط قبولی توبه	۸۱
نتایج درخشان توبه	۸۲
شرایط توبه از دیدگاه امام علی (علیه السلام)	۸۳
یکپاز روش‌های دیگر تعلیم و تربیت، روش تفکر در طبیعت است.	۸۳
تعریف تفکر و انواع آن	۸۶
تفکر انواعی دارد از جمله:	۸۶
اهمیت تفکر در زندگی انسان	۸۸
جهاد به عنوان یک روش قاطع تربیت	۸۹
معنای جهاد	۸۹
نتیجه گیری	۹۵
فهرست منابع و مآخذ	۹۷

فصل اول

کلیات تحقیق

مقدمه

یکی از اساسی ترین نیازهای بشر به تعلیم و تربیت است که باعث رشد و شکوفایی استعدادهای درونی او شده است. درآموزه های قرآنی تعلیم و تربیت از جایگاه ویژه ای برخوردار است و به عنوان اصلی ترین وظایف پیامبران الهی و امامان معصوم (علیهم السلام) مورد توجه بوده است و توجه به حقیقت دینداری نشان می دهد که دین آمده تا انسان ها را به سمت هدف مطلوبی که خداوند برای آنها قرار داده پیش ببرد. تربیت قرآنی زمینه بروز و ظهور استعدادهای آدمی را فراهم کرده و او را به سمت زندگی ایده آل و مطلوب الهی هدایت می کند و از او می خواهد که در این راه مستقیم گام بردارد تا از خط الهی منحرف نشود. و به طور کلی پرورش استعدادهای فردی، تحکیم پایه های زندگی و ایجاد تفاهم میان انسانها در سایه تعلیم و تربیت صحیح صورت گرفته و این ممکن نشده مگر اینکه به هدفهای مشخص شده و مقررات همه جانبه ای که خالق انسان یعنی خداوند یکتا در کتاب آسمانی خود بیان کرده است متمسک شویم. دشمن دیرینه و قسم خورده انسان هر لحظه تلاش می کند که انسان را از خط مستقیم الهی منحرف کند و از هر وسیله و ابزار ی برای این کار استفاده می کند خداوند متعال برای راهنمایی و ارشاد بشریت تمام وسائل و ابزار رسیدن به حقیقت و کمال مطلوب را در کتاب آسمانی قرآن بیان کرده و آن را توسط نبی مکرم اسلام (صلی الله علیه و آله وسلم) تفسیر و تشریح کرده و بعد از ایشان نیز جانشینان بر حقش ائمه اطهار (سلام الله علیهما) به طور کامل و جامع بیان نموده و چیزی را از مردم دریغ نکردند. و راه رسیدن به کمال مطلق که همان قرب الهی است را بیان نموده اند و این وظیفه هر انسان بیدار و آگاهی است که با رهنمودهای دین مبین اسلام به سر منزل مقصود برسد .

تعلیم و تربیت صحیح می تواند مقام انسان را چنان بالا ببرد که از ملائک هم بالاتر رفته آنجا که دیگر فرشتگان الهی اجازه ورود ندارند و اگر تعلیم و تربیت درست والهی نباشد به جایگاهی خواهد رفت که اسفل سافلین است. به همین خاطر خداوند حکیم در موارد گوناگون در قرآن کریم این مسئله مهم را بیان کرده و راه و رسم درست و صحیح آن را به تفصیل آورده و از انسان خواسته است که در راه درست قدم گذارد که منحرف نشود. و شیوه ها و ابزار آن را نیز برای بشر فراهم نموده که جای هیچ عذر و بهانه ای باقی نماند.

فصل دوم

مفهوم شناسی

یکی از دغدغه های مشترک بین جوامع انسانی تعلیم و تربیت می باشد که اقوام و ملت ها بر اساس طرز فکر و مکتب خود مقاصد تربیتی خود را ارائه می دهند و این سبک و روش به تفاوت در اهداف می انجامد. برای شروع هر کاری باید هدف خود را مشخص کنیم تا برای رسیدن به آرمانهای مورد نظر بهترین روش ها و ابزارها را بکار ببریم. در دین مبین اسلام، نیز هدف از تعلیم و تربیت مشخص شده است و در کتاب آسمانی قرآن شیوه ها و ابزار های رسیدن به این اهداف الهی آمده است. این هدف است که انسانها را برای رسیدن به آرمانهایشان به تکاپو و می دارد پس کسی که هدف و غایتی نداشته باشد اقدام او به نتیجه مطلوب نخواهد رسید. پس در ادامه به تعریف هدف می پردازیم.

تعریف هدف

"عبارت است از وصول به نقطه مطلوب در ابعاد مختلف، یا به عبارت دیگر، هدف نقطه ای است که انسان برای وصول به آن در حرکت و تلاش است."^۱

در لغت نامه دهخدا چنین آمده است: "هر چیز بلند و برافراشته از بنا و ریگ توده و کوه و پشته و مانند آن" آنچه آدمی برای رسیدن بدان بکوشد از جاه و مال و جز آن، مقصود و غایت.

در کتاب فلسفه تعلیم و تربیت در مورد هدف چنین بیانی آمده است :

در اصطلاح فلسفی، عموماً از واژه ی « غایت » برای یکی از دو معنای ذیل استفاده می کنند که به معنای هدف و غرض نزدیک است.

۱- بنا بر این معنا، غایت به نقطه ی پایانی هر حرکتی اطلاق می شود. برای مثال، چنانچه سنگی به سمت شیشه حرکت کند و با برخورد با آن متوقف شود می توان گفت غایت حرکت آن، شیشه بوده است.

فائزنی - علی - جزوه تعلیم و تربیت اسلامی - دانشکده الهیات تهران - سال ۱۳۶۹ - ص ۳۹۱

۲- متعلق خواست فاعل مختار. در این معنا، آنچه فاعل مختار، فعل خود را برای آن انجام می دهد، غایت وی از آن فعل نامیده می شود. معمولاً « هدف » مترادف با همین معنا به کار می رود. از آنجا که عموماً فاعل های مختار، ناقص اند و برای طلب چیزی و به دست آوردن آن، کاری را انجام می دهند، معمولاً واژه ی « هدف » را برای « چیزی که مطلوب فاعل است و وی برای به دست آوردن آن کاری را انجام می دهد » به کار می برند. در این صورت، گاه مقصود از آن امر مطلوب، چیزی است که واقعاً او در عمل، فاعل یا فاعل های خاص در طلب آن هستند و برای به دست آوردنش تلاش می کنند و گاه مقصود، چیزی است که شایسته است فاعل یا فاعل های موردنظر، آن را مطلوب خود قرار دهند و برای به دست آوردن آن تلاش کنند. برای مثال، وقتی می گوئیم جنایت گران نتوانستند به هدف خود، که کشتن فرد بی گناه بود، برسند مقصود از هدف، هدف موردنظر آنهاست؛ اما وقتی می گوئیم هدف انسان، قرب به خداوند است، مقصود همان چیزی است که شایسته مطلوب انسان قرار گیرد، نه آنچه که انسان ها آن را واقعاً و در عمل، هدف خود قرار می دهند.^۱

مقصود از هدف در تعلیم و تربیت

موضوع تعلیم و تربیت قابل برنامه ریزی است و امری اختیاری می باشد و نیازمند در نظر گرفتن هدف یا اهدافی است.

و این هدف یا اهداف حاصل نمی شود مگر اینکه شناخت درست و کامل از انسان داشته باشیم یعنی رابطه هدف با تعلیم و تربیت رابطه مستقیم با شناخت و برداشت ما از انسان است.

آنچه شایسته است این است که هدف یا اهداف بعنوان امر مورد پسند در برنامه های تعلیم و تربیتی در نظر گرفته شود و همه فعالیتها و رفتارهای انسان یا دسته ای از آنها برای دستیابی به آن صورت گیرد.

انواع اهداف تعلیم و تربیت

با توجه به تعریفی که از هدف داشتیم اهداف مختلفی در تعلیم و تربیت تعیین شده و آنها را دسته بندی کرده و سپس به تعیین اهداف مورد نظر می پردازیم دسته بندی اهداف در کتاب فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی به شرح زیر مطرح شده است:

هدف نهایی و غیر نهایی .

مقصود از هدف نهایی ، آخرین مطلوب و مقصودی است که شایسته است به دنبال آن باشیم. اما اهداف غیر نهایی به اموری اطلاق می شود که با آن که شایستگی آن را دارند که مطلوب واقع شوند، اما خود واسطه ای برای رسیدن به هدفی بالاتر و بالاترند و در نتیجه ، ارزش هدف نهایی ، ذاتی و ارزش اهداف غیر نهایی، غیری است.

هدف نهایی میان همه حوزه های رفتاری مشترک است و به تعلیم و تربیت اختصاص ندارد. بلکه فعالیت های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و مانند آنها را نیز شامل می شود.

بنابراین هدف نهایی، هدف آرمانی است که برای تأمین و رسیدن به این هدف نیازمند طراحی و برنامه ریزی مناسب می باشیم. از دیدگاه اسلام اهداف دیگر برای هر مجموعه از فعالیت های انسان هنگامی ارزش واقعی و حقیقی دارند که در راستای قرب الهی قرار گیرند و بتوانند فرد و جامعه را به این اهداف آرمانی نزدیکتر کنند. اما وجود هدف نهایی از دیدگاه قرآن و اسلام لزوم تعیین هدف های مناسب دیگر را برای هر مجموعه نفی نمی کند. در تعلیم و تربیت نیز نمی توان به تعیین هدف نهایی بسنده کرد بلکه بحث از اهداف غیر نهایی ضرورت پیدا می کند.

به این ترتیب اهداف توجیه کننده ارزش و مطلوبیت رفتارها و فعالیت های انسان هستند. در این حال مطلوبیت این اهداف برای چیست؟ مطلوبیت همه ی رفتارهای اختیاری انسان و آنچه که برای انتخاب هر هدف به آن توجه شده و در رأس همه ی اهداف قرار می گیرد، کمال اختیاری است. یعنی همه فعالیتها و رفتارهای اختیاری ما برای آن است که با انجام دادن آن کارهای اختیاری حقیقتاً کمالی بدست آوریم چنین هدفی را هدف نهایی می گوئیم.

هدف نهایی تعلیم و تربیت اسلامی

مفهوم کمال مفهوم عام و مبهم است و به تنهایی ویژگی های هدف نهایی و نه هدف های دیگر را نشان نمی دهد و برای روشن تر شدن مفهوم آن از مبانی انسان شناختی و الهیات بهره گرفته ایم.

وجود انسان مرکب از روح و بدن است و انسانیت انسان به روح اوست نه بدن خاکی او. حقیقت وجودی انسان دارای مراتبی است که می تواند با انجام دادن فعالیت های اختیاری در این مراتب صعود کند و به کمال برسد. اما دامنه این کمال که روحی جاویدان دارد و دارای قدرت تعقل است پایانی ندارد. از طرف

دیگر مطابق آیات قرآنی خداوند کامل مطلق است و تنها اوست که واجد همه کمالات بی نهایت است و آنچه که باید مصداق کمال نهایی انسان قرار گیرد و هدف نهایی او قرار گیرد قرب اختیاری به خداوند متعال است.

و این کمال امری است که باید با تلاش و کوشش آگاهانه انسان در این عالم بدست آید ولی ظور این کمال مقصد نهایی انسان در جهان دیگر یعنی آخرت است. زیرا این دنیا با تمام وسعتش ظرفیت کمال نهایی را ندارد و نمی تواند مقصد غایی حیات انسان را در خود جای دهد.

آری انسان با انجام اعمال و کارهایی که از روی اختیار و اراده او ناشی شده، زندگی خود را در راهی قرار داده که نهایت آن کمال شایسته اوست. یعنی انسان در سیر تکاملی خود به جایگاهی می رسد که همان قرب الهی است و در جوار رحمت و مغفرت خداوند قرار گرفتن است.

اهداف غیرنهایی

تعلیم و تربیت که در حیطه خاصی از رفتارهای انسانی است، به جز هدف نهایی، اهداف دیگری دارد که در امتداد هدف نهایی قرار می گیرند و مطابق آنچه گفتیم، همه ی آنها را اهداف غیرنهایی می نامیم. اکنون به اختصار چند هدف غیر نهایی را در تعلیم و تربیت اسلامی بررسی می کنیم.

هدف عام تعلیم و تربیت اسلام

آقای مصباح یزدی در کتاب فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی در مورد هدف عام آورده که:

"تعلیم و تربیت، به مثابه ی مجموعه ای خاص از فعالیت های اختیاری انسان به جز هدف نهایی، که در آن با همه ی مجموعه های دیگر شریک است، هدف اختصاصی قریب و بی واسطه ای نیز دارد. با توجه به این که تعلیم و تربیت، در جهت آگاهی بخشی و پرورش استعدادها عملی اختیاری است، می توان گفت از دیدگاه اسلام، هدف قریب از تعلیم و تربیت (به مثابه ی یک فرایند پیچیده که خود شامل انواعی از رفتارها و فعالیت های مختلف می شود)، فراهم آوردن آگاهی ها، مهارت ها و به فعلیت رساندن استعدادهای انسان در جهت قرب الهی است.

به این هدف که نقطه ی مطلوب از مجموع همه ی رفتارهای تعلیمی و تربیتی را نشان می دهد « هدف عام تعلیم و تربیت اسلامی» می گوئیم."

بنابراین هدفهای عام تعلیم و تربیت اسلامی همان هدفهای کلی هستند که در اموری چون ایمان به خدا و اعتقاد به وحی، معاد، عدل، امامت و کرامت و ارزش والای انسانی نهفته است. که این اهداف عام را می توان با توجه به تعریف آن به بخش های زیر تقسیم کرد.

انواع اهداف عام؛ فردی و اجتماعی

هدف عام تعلیم و تربیت را از یک نظر می توان به فردی و اجتماعی تقسیم کرد. مقصود از این هدف عام هدفی است که هرگاه فردی را جدای از اجتماعی که در آن است در نظر گرفته و سزاوار است که این هدف را در تعلیم و تربیت دنبال کنیم. و گاهی مقصود ماهدفی است که افراد از آن جهت که در اجتماع زندگی می کنند و با یکدیگر مناسباتی دارند به جا است که در تعلیم و تربیت آن را مد نظر قرار دهیم. یعنی زمانی هدف ما به فعلیت رساندن استعداد های فردی است مانند شخص استعداد هنری و علمی و پزشکی داردهمه ی این استعداد ها را در حد امکان با تعیین اولویت برای او در جهت قرب الهی به فعلیت می رسانیم. و بار دیگر استعداد های انسان با توجه به اینکه در جامعه ای که زندگی می کند به تناسب مصلحت جامعه و نیازی که جامعه دارد اولویت بندی شده و در جهت قرب الهی بکار گرفته می شود. بنابراین برنامه ریزان تعلیم و تربیت در جامعه باید هدف عام تعلیم و تربیت را هدف اجتماعی قرار دهند

اهداف طولی و عرضی

اهداف طولی به آن دسته از اهداف گفته می شود که در تحقق عینی بر یکدیگر مترتب شده یعنی حصول یکی پس از حصول دیگری صورت گرفته و از آنجا که برای رسیدن به هر هدفی معمولاً باید مجموعه ای از فعالیتها انجام شود و این مستلزم زمان است اهداف طولی به ترتیب و با فاصله زمانی بدست می آید.

اهداف عرضی و انواع آن

این اهداف برخلاف اهداف طولی، در تحقق عینی مترتب بر یکدیگر نشده، یعنی هیچ یک از آنها مقدمه ی رسیدن به دیگری نیست و می توانند هم زمان تحقق یابند.